

kan fortælle om en institutions historie. Højdepunktet er vel skildringen af den retssal, C. F. Hansen skabte på det andet Christiansborg; over for Harald Langbergs begejstring er det lidt trist at fastslå, at retten i det daglige foretrak at blive i Prinsens Palæ, indtil oldsagssamlingen og indenrigsministeriet forjog den til Amalienborg. Langbergs kapitel er dejligt illustreret og, som man vel kunne vente, sine steder særdeles fornøjeligt. Ikke mindst påvisningen af, at rettens nuværende placering på forhøjningen i halvcirkel stemmer med oldtidens romerske tribunal og med apsisbilledet af Kristus og de tolv apostle i S. Pudenziana i Rom. »Den, der efter forandringen i 1937 så Højesterets præsident sidde selvtrettende på forhøjningen, kunne følgelig notere sig, at nogen værdigere måde at sidde på gaves ikke for en højesteret«. Det bemærkes dog, at man næppe har været sig denne ærværdige baggrund bevidst, og at ordningen simpelthen er praktisk og giver den naturlige ligestilling for dommerne.

Museumsinspektør Gudmund Boesen har som billedredaktør i høj grad bidraget til, at værket præsenterer sig så smukt. Illustrationerne spænder fra Karel v. Manders tegning af rettertinget til Anton Hansens beske maleri af cementkrigen for Højesteret og Bo Bojesens tegning af trængslen, før man afskaffede højesteretssagførerprøven. Det kan ikke nægtes, at de gamle portrætter virker smukke, navnlig helsidesplanchen af Henrik Stampe. Men selv Saltofts noget for miskendte højesteretsmaleri fra 1911 må siges at hævde sig stolt som illustration i sammenligning med de moderne farvefotografier af retslokalerne.

Kjeld Winding.

Viggo Sjøqvist: Peter Vedel, Udenrigsministeriets Direktør. II, 1865–1911 (Skrifter udgivet af Jysk Selskab for Historie, Sprog og Litteratur 10). Århus 1962, 387 sider.

1957 udkom 1. bind af nuværende overarkivar i udenrigsministeriet Viggo Sjøqvists værk om P. Vedel (anm. af Erik Møller i Hist. Tidsskr. 11. r. V, 494 ff.). For værkets 2. bind har overarkivar Sjøqvist nu erhvervet den filosofiske doktorgrad ved Københavns universitet¹. Bind I blev modtaget med stor anerkendelse, og også om det foreliggende bind kan der siges meget godt. Det danner afslutningen på den første videnskabelige biografi af en

¹ Den følgende anmeldelse er en tillempet gengivelse af recensentens opposition ved bogens forsvar.

af de betydelige skikkelser i vor politiske historie i 19. årh. Det bygger på et omfattende grundlag af utrykte kilder, hentet fra danske og en lang række udenlandske arkiver, og adskilligt af materialet er her for første gang udnyttet af forskningen; det gælder bl. a. store dele af Vedels privatarkiv. Dertil kommer de danske og fremmede aktpublikationer. Kilderne er i det store og hele behandlet metodisk og med kritik; på flere steder er der foretaget en minutios og klar, undertiden skarpsindig kildeanalyse. Forf.s konklusioner er som regel forsigtige og ofte umiddelbart overbevisende. Fremstillingen er desuden præget af, at dr. Sjøqvist gennem sin embedsgerning er blevet fortrolig med den ministerielle atmosfære og den diplomatiske forretningsgang. Hans omtale af Vedel selv og af andre personer i bogen vidner jævnlig om et sundt jugement og om menneskelig forståelse og erfaring.

Der er meget nyt i bogen. Det har ikke kunnet samles i en enkelt these eller nogle få theser, og en anmeldelse kan ikke opregne alle de nye enkeltheder, men kun antyde hvad det drejer sig om.

Biografiens 1. bind gav i et i visse henseender nyt billede af Vedels personlighed; påfaldende virkede især hans usikkerhed i en krisesituation som 1864 (jfr. *Hist. Tidsskr.* 11. r. V, 495 f.). På dette punkt, personkarakteristikken i snævrere forstand, bringer det foreliggende bind ikke så overraskende resultater, men forf. meddeler dog supplerende træk om den ældre Vedel og giver navnlig en meget indgående skildring af hans hjemliv og hans personlige forhold til de andre embedsmænd under udenrigsministeriet og til visse af ministrene. I den forbindelse påvises at den fra Vedels senere år kendte spænding mellem ham og Estrup først opstod 1878 (s. 116 ff.), og forf. bringer interessante oplysninger om justitsminister Nellemanns rolle som Vedels rådgiver og en slags viceudenrigsminister i Estrups regering (s. 238).

Da forf. som den første behandler hele Vedels embedsgerning udførligt, er det nu blevet muligt at se visse hovedlinier eller dog hyppigt forekommende træk i Vedels politiske opfattelse. Det er ikke helt let, for bemærkningerne herom er som følge af den overvejende kronologiske fremstilling spredt rundt om i bogen, men for den opmærksomme læser lader det sig altså gøre. Det gælder f. e. Vedels meninger om hvordan det nordslesvigske spørgsmål kunde tænkes løst (s. 35, 98, 284) og hans stilling til planerne om Danmarks neutralisation (s. 107 ff., 198 f.). Interessante og nye er – for at nævne endnu et eksempel – forf.s oplysninger om Vedels kritiske holdning til forsvarsbevægelsen i 1880'erne og 1890'erne og det Estrupske fæstningsbyggeri (s. 190 ff., 204). Forf. har end-

videre kunnet korrigere eller uddybe den gængse opfattelse af Vedels betydning for dansk udenrigspolitik – dels viser han, at Vedel i nogle perioder (mens Bluhme og Reedtz-Thott var udenrigsministre) havde mindre indflydelse end hidtil antaget, dels dokumenterer eller sandsynliggør han Vedels indsats i en række diplomatiske forhandlinger.¹ Redegørelsen for Vedels diplomatiske virksomhed, der ofte går ud over hvad en rent biografisk skildring kræver, giver adskillige nye detailbidrag til dansk udenrigspolitikshistorie.

Blandt det meget positive i bogen bør endnu fremhæves den både kritiske og forstående behandling af Vedels historiske forfatterskab, især arbejderne om J. H. E. Bernstorff og D. G. Monrad. Forf. viser her bl. a. at han har en selvstændig mening om den ældre Bernstorffs udenrigspolitik.

Blandt mine indvendinger skal jeg begynde med at nævne to generelle. Først bogens komposition, altid en vanskelig sag i en biografi af en historisk betydningsfuld person. Den synes mig mest vellykket i 1. bind, hvad der nok hænger sammen med at Vedels virksomhed i udenrigsministeriet indtil 1864 koncentrerer sig om forholdet til de tyske magter i spørgsmålet om hertugdømmerne. I 2. bind virker fremstillingen fast og velafbalanceret så længe Art. V er i centrum (til 1879), men i den følgende periode er skildringen af Vedels embedsgerning tilbøjelig til at falde fra hinanden i en usammenhængende række diplomatiske incidenter; forf. har her været for bundet af sit stof. En mere betænkelig svaghed er dog bogens påfaldende mangel på litteraturhenvisninger, der gør det vanskeligt for ikke-specialister at se hvad forf. bringer af nyt. Han bygger helt igennem på direkte kildestudier, hvad der jo i og for sig er prisværdigt, men det fritager ham ikke for at henvise til de historikere der har benyttet de samme kilder og som helt eller delvis er kommet til samme resultater. Professor Aage Friis har i *Den danske Regering og Nordslesvigs Genforening med Danmark* (herefter citeret: Friis) og i forskellige mindre afhandlinger på mange punkter foregrebet forf.s fremstilling, hvad forf. i højere grad burde have anerkendt. Heldigvis nævner han i bogens engelske résumé en række af de steder, hvor hans opfattelse afviger fra Aage Friis'. I det følgende skal jeg prøve at

¹ I forbigående må jeg protestere imod, at der et enkelt sted (s. 231) argumenteres for Vedels åndelige ophavsret til en instruks med at der ikke er rettet i hans koncept. Det er der f. e. heller ikke i koncepten til ordren til Quaade 4. februar 1879, som iflg. forf. ikke dækker Vedels opfattelse (s. 132 f.).

tage stilling til visse af disse uoverensstemmelser, der i det væsentlige gælder perioden indtil 1879.

Aage Friis hævdede (Friis I, 23) at det slesvigske spørgsmål for regeringen i løbet af efteråret 1864 »definitivt« blev det nordslesvigske. Forf. mener derimod (s. 11, 40, 304, 334 note 8) at dette først skete 1867, da regeringen og Vedel måtte »revidere alle forhåbninger om at få hele det dansksindede Slesvig tilbage« og »definitivt erkendte, at landet syd for Bovlinien var tabt«. De to historikere taler imidlertid om forskellige ting. Forf. opererer med det moderne geografiske begreb »Nordslesvig«, som først har fæstnet sig i vort århundrede¹ – jfr. at A. D. Jørgensen endnu 1891 kaldte Åbenrå »et godt centrum for Mellemslesvig« (Breve ved Harald Jørgensen, s. 273) – og tænker med »det nordslesvigske spørgsmål« på hvad regeringen i 1867 faktisk mente at kunne opnå af Slesvig, mens Aage Friis – i bedre overensstemmelse med tidens sprogbrug – sigter til det principielle ønske om restitution af hele den dansksindede del af Slesvig og kun den. Selv om regeringen i en forhandlingssituation måtte opgive noget af det danske område, kunde den på et højere plan opretholde princippet, men det var brudt så snart dens krav gik væsentlig ud over sindelagsgrænsen. Friis vidste godt at regeringen sidst i 1864 regnede Flensborg med til det danske Nordslesvig (anf. skr. s. 55)², og det var dengang (som det fremgår af de flensborgske valgtal omkring 1870) selv efter en nøjeregnende anvendelse af det nationale selvbestemmelsesprincip berettiget. Alligevel havde Friis uret i sin ovenfor nævnte påstand, men det blev først klart adskillige år efter at den var fremsat, nemlig da det danske alliancetilbud til Preussen af april 1866 blev kendt i sin helhed; det viste at regeringens principale krav da var Slienlinien, altså langt mere end det dansksindede Nordslesvig (Det nordslesv. Spørgsmål 1864–1879 (herefter citeret: Akter) V, 435 f.). Få måneder senere kom Pragfreden. Dens art. V og de slesvigske valgresultater fra 1867 bidrog utvivlsomt til at holde de officielle danske genforeningsønsker fast ved sindelagsgrænsen (nord eller syd om Flensborg), men endnu i august 1870 vilde tre af ministrene åbenbart gå ud over den (Friis III, 170).

Som fremhævet i forordet beskæftiger forf. sig særlig indgående med de udenrigspolitiske kriser juli–august 1870 og fe-

¹ Hans Lund har i dagbladet Vestkysten 30. aug. 1960 samlet eksempler på hvor varierende sprogbrugen var på dette punkt i 19. årh.

² Det gjorde den måske også i 1870 (Friis III, 255 f.).

bruar-marts 1879. Begge behandles klart, selvstændigt og på flere punkter skarpsindigt, men rigtignok ikke altid overbevisende.

Hvad krisen 1870 angår må jeg nøjes med at gå nærmere ind på et problem som forf. lægger speciel vægt på, nemlig Kriegers stilling.¹ Forf. siger herom: «Professor Friis' account of this crisis where he describes Krieger as the minister who supported Vedel by keeping his bellicose colleagues in check, is hardly tenable. Vedel tried to restrain Krieger but did not succeed entirely.» Friis' opfattelse er nu lidt mere nuanceret end her påstået. Han taler om Kriegers «tvivl og vaklen» og hans frygt for ansvaret, og siger at der utvivlsomt under krisen var øjeblikke hvor Krieger var ved at glide; men «iblandt ministeriets ledende medlemmer [d.v.s. de nationalliberale?] blev Krieger dog Vedels støtte» (Friis III, 51 f., 214, jfr. 245 ff., hvor Friis' opfattelse af hovedpersonerne resumeres). Det er også misvisende, når forf. hævder at «hver gang Krieger blev presset til at tage et standpunkt, sluttede han sig til »de Andre« [d: de »alliancevenlige« ministre Hall, Haffner, Fonnesbech og Fenger] mod Holstein og Rosenørn» (s. 81). Dr. Sjøqvist er ligesom Holstein tilbøjelig til at dele ministeriet i »alliancetilhængere» og »alliancemodstandere», regner Krieger til de første og udelader ham – e. m. m. højst uretfærdigt

¹ Jeg skal dog kort kommentere et par enkeltheder. S. 76, lin. 3–4: Det er ikke rigtigt at Quaade 19. juli blev anmodet om at virke for opfyldelse af Art. V, det skulde efter Vedels forsigtige politik England og Frankrig gøre (Akter II, 504). – S. 78 lin. 4 ff.: Læseren må tro, at Quaade søgte at føre sit ministerium bag lyset ved at undlade at nævne hr. Kafkas titel. I udenrigsministeriet kendte man imidlertid godt denne ansete Berlinerhåndværker og hans forbindelser i det konservative parti og til Bismarck (Akter I, 63, 93; II, 513, 695). – S. 80: Vedels her omtalte udkast til neutralitetserklæring kan efter det bevarede brudstykkets karakter (Akter II, 536), som vanskeligt kan harmonere med det forbehold om dansk handelfrihed der findes i den endelige neutralitetserklæring, næppe være det i minister-mødet 24. juli vedtagne, men er snarere det som Hall i mødet 23. juli afviste (jfr. s. 78). – S. 81 øverst: Det er urigtigt at man ved at følge neutralitetsreglerne fra Krimkrigen »undgik at tage stilling til det prekære spørgsmål, om kul var krigskontrabande«. Det fremgår bl. a. af bekendtgørelse 25. juli 1870 at kul ligesom under Krimkrigen ikke blev anset for kontrabande, og den franske flåde tog kul ind i Danmark (Akter II, 506, 560; Friis III, 244). – S. 92: Den russiske regerings forslag til den engelske om i fællesskab at lægge pres på Frankrig for at få det til at respektere Danmarks neutralitet blev først kendt i udenrigsministeriet 4. august (Friis III, 204), og det kan derfor ikke være »denne interesse for Danmarks skæbne«, der søgtes udnyttet i instruksen til Vind af 2. august og i den uafsendte depeche af lignende indhold til London, som er dateret 5. august men iflg. forf. formentlig konciperet 3. august; begge var en fortsættelse af Vedels – i hvert fald efter Sydtysklands tilslutning til Preussen temmelig udsigtsløse – forsøg på at få Bismarck til at købe Danmarks neutralitet med Nordslesvig.

– af listen over dem der med Vedel kæmpede for at »stoppe alliancevennerne« (s. 94 f.). Han nævner kun Holstein, Rosenørn og Frijs.

Vi ved ikke engang, om Vedel fra krisens begyndelse i sit hjerte var ubetinget modstander af en fransk alliance (jfr. Friis III, 247 f.); breve som de s. 76 og 80 citerede af 19. og 23. [?] juli kan fortolkes anderledes. Hvor forf. s. 72 f. fremstiller det som om han privat var ubetinget »alliancemodstander«, bygger han på Vedels beretning fra 1903, men en så sen kilde må netop på dette punkt være under mistanke. Holsteins ord om at Vedel var enig med ham og Rosenørn (s. 87; Friis III, 160, 165), kan ligesom grev Frijs' om at han havde støttet Vedel mod »den absolute neutralitet« (Akter II, 652; Friis III, 177) gælde Vedels taktik. Og om den er der ingen uenighed mellem professor Friis, forf. og anmelderen. Den sigtede først mod at få Preussen til at give Nordslesvig som vederlag for Danmarks neutralitet (den forbeholdne neutralitetspolitik, jfr. Friis III, 50, 177), derefter mod at hindre at Danmark *i utide* forpligtede sig (ved en formelig alliance eller bestemte løfter om en sådan) overfor Frankrig; om dette sidste, og ikke om hvorvidt en alliance overhovedet på noget tidspunkt under krigen burde afsluttes, stod den afgørende strid mellem ministrene. I den forbindelse måtte Vedel virke for at holde sammen på ministeriet, og det er en af forf.s fortjenester at han noget stærkere end Aage Friis fremhæver hvilken rolle frygten for en ministerkrise spillede for Vedel, Rosenørn og Holstein. Iflg. Holstein vilde hans og Rosenørns demission blive opfattet som et krigsvarsel, og Halls tilbagetræden vilde »gøre ministeriet uholdbart« overfor opinionen især i hovedstaden og bringe kongen i en vanskelig stilling (s. 87). Krieger håbede at der til sin tid vilde blive grundlag for en dansk-fransk alliance, men i bestræbelserne for at forhindre såvel et forhastet neutralitetsbrud som en sprængning af ministeriet var han efter alt foreliggende at dømme ved sine handlinger Vedel en god støtte, uanset at grev Frijs 1896 (som Vedel 1903) tvivlede på at Vedel »i tidens længde« kunde have holdt ham fast (s. 345; Akter V, 506, 508). At Vedel i de kritiske augustdage »havde Krieger«, mente både Vedel og Frijs, og jeg har ikke fundet noget sikkert vidnesbyrd om at Krieger under denne fase af forhandlingerne »var ved at glide« i hovedsagen: ingen utidig kompromittering af neutraliteten. At Holstein, som privat var tilhænger af den ubetingede neutralitet, og som vel ikke kendte alt hvad Krieger foretog sig bag kulisserne, regnede ham til »de andre«, er forståeligt, men ikke noget bevis mod den her fremsatte opfattelse.

»De andre« i ministeriet var en højst heterogen gruppe. Set fra Vedels synspunkt var de farligste af dem formentlig først Hall, ivrigst blandt alliancevennerne, tillige et stort politisk navn, derfor den der snarest kunde ventes at samle den krigsvenlige opinion om sig hvis han trådte ud af regeringen, men også noget svingende og påvirkelig;¹ dernæst krigsminister Haffner som, i kraft af sin ressort, blandt ministrene repræsenterede en sagkundskab der var vanskelig at imødegå. Overfor dem begge savnede ikke blot Rosenørn, men såvidt jeg kan se også Holstein den fornødne politiske myndighed og personlige pondus; de to havde jo desuden kun få ugers erfaring som ministre. Både Aage Friis (III, 15, 246, 250 f.) og forf. (s. 95, 345) synes mig at overvurdere den i frygt for ministeriets sprængning stadigt vigende Holsteins betydning som det »faste bolværk« (Friis' udtryk) under krisen. Han værdsatte ganske vist i sine breve til hustruen sin indsats højt og tillagde endog 8. august sig selv og (i anden række) Rosenørn æren for at vi ikke kom med i krigen, men om grundlaget for denne selv vurdering udtaler han sig lidet konkret, og det der foreligger af præcisere oplysninger om hans handlinger støtter den e. m. m. ikke. Professor Friis lægger vægt på at Holstein utvivlsomt vilde have demissioneret »hvis sagen var blevet sat på spidsen«, men konseilspræsidentens afgang vilde jo fremkalde almindelig ministerkrise og var følgelig set fra hans eget og Vedels synspunkt den allersletteste udvej. Der viste sig da også at være lidet hold i hans trusel 3. august om at gå af (se nedenfor). Krieger var formodentlig den eneste minister, der som jævnbyrdig og fortrolig med Hall kunde påvirke ham (og Fenger) i moderat retning, og som havde selvstændighed, viden og autoritet til med held at træde op mod Haffner. Han var desuden Vedels forbindelse til den »farlige« del af ministeriet og holdt ham til stadighed underrettet. For Vedel var han i virkeligheden uvurderlig. I sin beretning fra 1903 siger Vedel, at han var »den eneste i ministeriet der holdt igen,« og at Holstein og Rosenørn »ingen betydning« havde »ligeoverfor ministeriet«.

Da de nationalliberale nu for første gang i seks år takket være Krieger var kommet mandsstærke i regeringen, måtte Krieger tage specielle partipolitiske hensyn til sine meningsfæller og da især til den betydeligste af dem, men var måske også særlig tilbøjelig til at se ministeriet opløst. Han hjalp væsentlig til at pacificere Hall, både i spørgsmålet om neutralitetserklæringens

¹ At han i statsrådet 17. juli talte for ubetinget neutralitet, kan dog skyldes at han på det tidspunkt, da Sydtysklands stilling ikke var kendt, har frygtet et alliancetilbud fra Berlin.

form (s. 78) og i ministermodet 3. august (s. 90 f.). Det krævede at Krieger placerede sig mellem ministeriets yderfloje, og at han ikke fulgte Vedels taktik i tykt og tyndt, men mellemstandpunktet er også et standpunkt. I mødet 3. august om Vedels forslag til basis for forhandlingen med den franske udsending Cadore (en større fransk sejr øst for Rhinen samt et landgangskorps i Østersøen som betingelse for alliancen, og intet løfte om en sådan nu) truede både Hall og Holstein med at gå af, den første hvis Cadore ikke om han forlangte det fik et bestemt løfte om at vi når blot landgangskorpset kom vilde slutte alliancen, den anden hvis man ikke fastholdt kravet om fransk sejr ved Rhinen; han erklærede sig tillige for ubetinget modstander af dansk krigsdeltagelse. Fenger, Haffner og Fonnesbech vilde »bestemt« slutte sig til Frankrig. Krieger nærmede sig for så vidt Hall, som han fandt landgangskorpsets tilstedeværelse tilstrækkelig som betingelse, fordi den forudsatte fransk overlegenhed ved Rhinen.¹ Det viste sig jo hurtigt at han her vurderede den strategiske sammenhæng rigtigt. Forf. siger at Krieger »ikke udtalte sig mod de andre«, men har ikke bemærket at første del af Kriegers referat kun gælder de punkter, hvor han og »de andre« vilde ændre Vedels forslag. Navnlig foreligger der ikke noget om at Krieger opgav det afgørende krav om at Cadore intet løfte måtte få, heller ikke et betinget; Krieger selv hævder – ganske vist først 7. august – at han bestemt vilde have fastholdt dette krav mod »de andre« (Akte II, 635). Krieger optrådte 3. august (hvis man som forf. og jeg tror hans eget referat i dagbogen) som den typiske mægler (jfr. Friis III, 171). Det var – hvad forf. ikke nævner – ham der rådede sine kolleger til at se tiden an inden de skabte ministerkrise, og det var åbenbart hans mellemstandpunkt som det lykkedes at holde ministeriet sammen om. Den 5. august godkendte ministerrådet, at den danske forhandler grev Frijs blev instrueret om at give Cadore et »personligt indtryk«, men heller ikke mere, af at Danmark under visse betingelser vilde slutte sig til Frankrig, og den godkendte instruks (som forf. ikke omtaler) nævnede af Vedels oprindelige betingelser kun landgangskorpsets tilstedeværelse (Akte II, 621, 633) – skønt konseilspræsidenten et par dage før havde gjort opretholdelsen af kravet om fransk sejr ved Rhinen til kabinetsspørgsmål. Det kan derfor næppe være denne trusel, der som forf. mener virkede afsvælgende på de allianceivrige. Holstein havde kun opnået at demonstrere sin svage position.

¹ Således må Kriegers bemærkning i dagbogen (V, 48 nederst) utvivlsomt forstås.

Det var også Krieger, der i ministermødet 30. juli (ikke omtalt af forf.) hindrede den af Haffner forlangte beslutning om fuldstændig mobilisering (Friis III, 210), naturligvis set fra Vedels synspunkt en højst risikabel foranstaltning, og som derefter skaffede sig Halls (!) og Fengers støtte til at få gennemført at man nøjedes med den »mindre mobilisering« (s. 85). Forf.s fremstilling af de følgende forhandlinger om militære foranstaltninger (s. 91 f. og 344 note 68) er misvisende. I ministermødet 4. august fik Haffner bemyndigelse til ekstraordinære indkaldelser af reserven. Holstein (Rosenørn var fraværende) undlod at benytte den russiske pressionsplan (Friis III, 193), som han netop havde fået besked om, mod krigsministeren, som derpå forelagde sagen om indkaldelserne for kongen. Den russiske meddelelse antydede muligheden af, at Rusland og England vilde gå ind i krigen på tysk side, hvis Danmark fulgte Frankrig, og da Krieger og de øvrige ministre dagen efter fik kendskab til den gjorde den åbenbart et vist indtryk og har måske lettet et kompromis. Men Krieger var allerede 4. august betænkelig og meddelte om morgenen 5. august Vedel sine betænkeligheder (Akter II, 620). Tilskyndet af Vedel fik Krieger derefter med Fengers hjælp i realiteten besluttet, hvad han allerede forinden havde henstillet til Haffner, at et lignende antal linietropper samtidig skulde hjemsendes (Akter II, 619; brevet er skrevet efter ministermødet om eftermiddagen 5. august). I statsrådet 6. august blev dette endeligt vedtaget, skønt grev Holstein først, mod kongens bestemte protest, støttede Haffners oprindelige forslag uden modifikationer.¹ (Jfr. Friis III, 209 ff.) Resultatet blev altså ikke det nederlag for kongen og ministeriets forsigtige fløj som forf. vil gøre det til, men det var inden for ministeriet efter alt at dømme rigtignok mere Kriegers end konseilspræsidentens, endsige Rosenørns for tjeneste, selv om Holstein tillagde sig en del af æren (Friis III, 224).

Endelig støttede Krieger Vedel ved mod Hall at holde på grev Frijs som forhandler med Cadore, han underrettede fra København den fraværende greve om situationen, ønskede ham 1. august tilkaldt da Hall forlangte omgående afslutning af alliancen,

¹ Således statsrådsprotokollen. Forhandlingens ejendommelige forløb kan skyldes konstitutionelle hensyn, Kriegers ønske om at ministeriet ikke måtte få udseende af at give køb overfor kongen, jfr. Kriegers dagbøger V, 52. Vedtagelsen i statsrådet gik ud på at hjemsendelserne skulde ske »omtrent samtidig« med indkaldelserne og Haffner bestemme tidspunktet, men hjemsendelsesordren blev givet samme dag. (Krigsmin.s 1. kontors kopibog, R.A.) – Det har måske forvirret forf. at Kriegers to breve til Vedel 5. aug. ikke er trykt i kronologisk orden i Akter.

og vilde 6. august (som også tidligere) have Rosenørn afløst af Frijs, inden der skulde tages beslutning om at sende Cadore hjem med uforrettet sag (Friis III, 145, 156 f., 223). Da Krieger må have vidst at Frijs i anskuelser stod Vedel nær, må dette betyde at han ønskede at styrke den forsigtige fløj i ministeriet.

Dr. Sjøqvist undervurderer altså c. m. m. Kriegers støtte til Vedel under krisen 1870. Jeg mener heller ikke at hans forsøg på ehrenrettung af baron Rosenørn (s. 67 f.) er lykkedes. Konklusionen af hans karakteristik af udenrigsministeren må i hovedsagen blive den samme som professor Friis' (se bl. a. Friis III, 436 ff., som forf. polemiserer mod): at han havde værdifulde karakteregenskaber, men iøvrigt var en »nullitet« i sit embede (Vedels udtryk). Forf. siger at han var i besiddelse af sund fornuft; han savnede i hvert fald saglig ballast, intelligens og autoritet til rigtigt at udnytte den.

Forf. skriver om Vedel med forståelig sympati, men også med en kritik, der gør hans portrætsstudie mere nuanceret og troværdig end professor Friis'. Alligevel tror jeg at den endnu mere kritiske dr. Erik Møller kommer nærmere ved sandheden i det mindste om Vedels svage sider som leder af udenrigsministeriet og menneske (bl. a. Hist. Tidsskr. 11. r. V, 495 ff., jfr. mine bemærkninger i Friis IV, 439 f., 442)¹. Jeg må her nøjes med at omtale Vedels stilling til det nordslesvigske spørgsmål 1871-79 og gøre et par supplerende bemærkninger om forf.s karakteristik af mennesket.

Vedel ønskede naturligvis det nordslesvigske spørgsmål bragt ud af verden. Hvordan kunde man tænke sig det løst? For det første ved at Tyskland afstod Nordslesvig efter en tabt krig. Det fandt han 1867 overordentlig risikabelt, fordi det vilde forbitre forholdet til en stor nabostat; afståelsen burde derfor ske godvilligt. Forf. hævder at Vedel holdt fast ved denne opfattelse resten af sit liv (s. 35). Han gik 1901 så vidt at han vilde afslå gaven, hvis Nordslesvig blev tilbudt os af sejrherrene efter Tysklands nederlag (s. 284). Det var jo et umuligt standpunkt for en dansk regering, men det var altså dengang Vedels udtalte mening. Men mente han det samme 1870? – For det andet kunde man forhandle med Tyskland. Også det anså Vedel for farligt, fordi det udsatte os for tyske forslag, der truede Danmarks selvstændighed (udtalelse 1871, s. 98). Dette synspunkt fastholdt han iflg. forf. »som hovedregel« i den følgende menneskealder.

¹ Professor Sven Henningsen gav i sin opposition ved bogens forsvar en interessant og meget kritisk vurdering af Vedel som udenrigspolitiker.

Konklusionen burde egentlig være at det var klogest intet at foretage sig i sagen, og det var også til tider Vedels mening. Men i 1870 havde hans forbeholdne neutralitetspolitik jo sigtet mod at benytte Tysklands formentlige svaghed til at afpresse det Nordslesvig, hvorved han strengt taget handlede mod begge sine grundsætninger; 1873 og 1875 hævdede han at Danmark måtte tage et initiativ i Berlin, og i begyndelsen af 70'erne søgte han at få Rusland til at rejse spørgsmålet hos den tyske regering (s. 98–105), skønt jo også denne fremgangsmåde – hvis der skulde være mening i at bruge den – måtte tænkes at kunne føre til de farlige dansk-tysk forhandlinger og faktisk kun irriterede Bismarck. Den højt intelligente mands mange og lange overvejelser frem og tilbage om det nordslesvigske spørgsmål i denne periode virker beklemmende og ofte virkelighedsfjerne. Hans hyppige skiftende standpunkt er som forf. skriver meget menneskelig og forståelig, men viser ham ikke som en overlegen udenrigspolitisk leder, selv om alle vanskelighederne tages i betragtning. Den gør det desuden betænkeligt at trække linier i hans politiske opfattelse på områder, hvor de kendte fixpunkter er få og spredte. Jeg finder det derfor ikke altid overbevisende, når forf. argumenterer med hvad Vedel i en anden situation end den der i øjeblikket behandles har sagt eller gjort.

Dette gælder også dr. Sjøqvists behandling af den danske reaktion februar 1879 på meddelelsen om Art. Vs ophævelse (s. 127–41). Han slutter sig her delvis til en af mig 1959 fremsat opfattelse (Friis IV, tillægskapitlet, hvortil jeg iøvrigt henviser), men tager for andre deles vedkommende afstand fra den; det må derfor være mig tilladt at gå ind på et par hovedpunkter.

Forf. er enig med mig (overfor professor Friis) i at der i den første instruks til Berlin efter meddelelsen (depeche til den danske gesandt Quaade af 4. februar 1879) ligesom i Vedels bemærkninger til en italiensk diplomat 5. februar er tale om at regeringen vil hævde et juridisk retsstandpunkt; men han synes at mene at man dermed sigtede mod nu at få *opfyldt* et retskrav på Nordslesvig (s. 132). Det sagde Vedel ikke, og det står ikke i instruksens til Quaade, som iøvrigt i forf.s referat bliver mere uklar end den er. Tankegangen i instruksens og i Vedels ord var øjensynligt blot at man overfor de venligtsindede magter kunde påstå, at Danmarks moralske og juridiske krav på Nordslesvig fortsat bestod, altså at man kunde holde det nordslesvigske spørgsmål åbent af h. t. fremtiden på moralsk og juridisk grundlag, og i Berlin – forsigtigere, men på dette punkt er instruksens ikke ganske klar – forsøge noget lignende. Vedel havde fået sin diplomatiske opdragelse

under en fortsat dansk hævdelser af retsstandpunkter. Undertiden var det en overdreven frygt for Bismarcks hensigter, undertiden tilsyneladende rester af de yngre dages ligeledes overdrevne forestillinger om formelle rettigheders betydning, der gjorde det svært for ham at se nøgternt på de internationale forhold i den Bismarckske æra; men i og for sig var det vel ikke en urimelig tanke at prøve at holde et dansk retskrav i live til bedre tider, selv om der som forf. fremhæver ikke eksisterede nogen international domstol. Jeg finder det derfor ikke så usandsynligt som forf. at Vedel i første omgang har billigt taktikken i instruks af 4. februar, selv om jeg er enig med forf. i, at dette som det meste af hvad der kan siges om regeringens og Vedels hensigter og motiver i denne situation, kun kan være hypotetisk.

Jeg tror ligesom forf. at Vedel ikke i februar 1879 ønskede eller sigtede mod en nærmere politisk tilknytning til Tyskland¹; så meget mere gådefuld forekommer formuleringen af det danske svar til Berlin, instruks til Quaade af 12. februar, mig. Jeg tror at den russiske gesandt Mohrenheim har påvirket svarets form (hvad forf. også finder »meget vel muligt«), men mener tillige at det ikke blot som forf. siger »taget efter ordlyden«, men i realiteten var en opfordring til forhandling, som man i København var forberedt på kunde blive fulgt og give anledning til forslag om en intimere tysk-dansk forbindelse. Jeg formoder at Mohrenheim, og måske Vedel, har håbet at sådanne tyske forslag vilde medføre en stormagtsreaktion som Danmark kunde udnytte, men formodningen om at også Vedel har næret forestillinger som i den grad savnede virkelighedsbasis i den internationale situation, hviler ganske vist på et meget spinkelt kildegrundlag.

Forf. mener derimod at hensigten med det danske svar snarest var »at berolige tigeren« (s. 137 f., 296). Han kan her støtte sig til en instruks til gesandten i Stockholm af 7. marts 1879 (Akter IV, 311 ff.). Jeg har desværre ikke omtalt den nærmere i min ovennævnte fremstilling, men jeg kan hverken tillægge den eller andre udtalelser fra tiden efter at Bismarcks negative reaktion var kendt i København, afgørende værdi som fortolkning af den danske depeche af 12. februar.

I instruks til Stockholm af 7. marts hævdes det desuden at regeringen ved depechen til Berlin af 12. februar (som også blev meddelt de andre stormagter og Sverige-Norge) »fuldstændigt« havde opnået at holde det nordslesvigske spørgsmål åbent for

¹ Jeg minder dog om at forf. s. 73 antyder, at Vedel 1870 (ligesom i 1866) for sit eget vedkommende intet havde mod en alliance med Preussen, men blot mente at folkestemningen ikke vilde acceptere den.

Danmarks vedkommende. Det kan jeg ikke anerkende. I depechen af 12. februar hed det at den danske regering selv havde følt »det ubekvemme ved art. Vs alt for kategoriske form«, der ikke vilde have tilladt kongen at nøjes med mindre end de dele af Nordslesvig hvor befolkningen udtalte sig for en genforening med Danmark. En sådan indrømmelse var der mening i, hvis formålet var at fremkalde en realitetsforhandling med Preussen. Den synes lidet heldig, hvis den var ment som en principerklæring af hensyn til fremtiden. I så fald betød den jo at vi overfor Tyskland og de andre informerede magter opgav det, som hidtil for os havde været kærnen i det nordslesvigske spørgsmål, og som regeringen endnu 4. februar havde tænkt sig at fastholde i sin internationale protest, det principielle krav om genforening med hele det danske Nordslesvig; i stedet satte vi et beskednere ønske om en grænse-regulering.

Noget af det værdifuldeste i bogen er dens mange nye bidrag til karakteristikken af mennesket Vedel. Forf. lægger ikke skjul på hans stærke selvhævdelsestrang, der gjorde ham til en vanskelig underordnet (s. 237, 239). Han viser at Vedel i sociale spørgsmål delte »sin samtids og sin klasses fordomme«, og at han politisk var »tro mod nationalliberalismens ideal, at magten var bedst forvaret hos de dannede og begavede«, men fremhæver også hans »forbavsende vitalitet«, hans humane og forstående behandling af sit personale, hans rankhed og mangel på forfængelighed overfor ydre ting, hans usnobbende og jævne væsen.

Dr. Sjøqvist mener tillige, at Vedel med sit kolige intellekt og »sin evne til at holde folk på afstand, hvis han ønskede det«, ejede »varme og levende interesse for sine medmenneskers ve og vel« (s. 297). Det er dog et spørgsmål om dette sidste gælder så generelt som det er sagt. Mere betegnende for Vedels almindelige indstilling over for mennesker turde være hans behandling af baron Rosenørn, der i Vedels utrykte optegnelser endnu 1903 reduceres som udenrigsminister og karakter. Optegnelserne tyder ikke på, at Vedels bedømmelse af hans chef ændrede sig væsentligt i tidens løb (jfr. forf.s afvigende opfattelse s. 117 f., 237), skønt der foreligger flere venlige, ja hjertelige breve til Rosenørn fra ham, og han måske efterhånden satte mere pris på at have en chef der lod ham råde. Vedel har åbenbart i dette forhold fulgt sin egen snusfornuftige leveregel, der citeres s. 299: »Du står Dig bedst ved ikke at stille Dig slet med folk, Du har at gøre med«. Derimod har det næppe så meget på sig, når han siger: »Jo ældre jeg bliver, jo mere indser jeg at man skal glæde sig over folks gode egenskaber

og bære over med deres mangler», for også i optegnelserne fra alderdommen findes der karakteristikker som viser et usædvanlig skarpt blik for folks svage sider. Fra samtlige optegnelser kunde man plukke en net buket, og det er ikke alene de adelige godsejere, som forf. taler om s. 154, det går ud over. Mænd som Quaade, Fonnesbech, Worsaae, Nellemann og Goos får en hård medfart lige såvel som Rosenorn og Frits Moltke.

Der var nogle få mennesker, som Vedel holdt af og beundrede, eller kom til at beundre, og det sidste gav sig, som forf. har skildret, det smukkeste udslag i Vedels Monradbiografi (s. 289 ff.). Men man får – i det mindste af hans intime optegnelser – det indtryk, at han foragtede påfaldende mange af dem han i det offentlige liv kom i berøring med. Humorens milde overlegenhed i bedømmelsen af mennesker synes han ikke at have haft.

Der var i denne holdning vel noget af et sårbart sinds letvakte krænkelse og bitterhed, men utvivlsomt også en god portion farisæisme. Vedels selvironi, som forf. nævner (s. 41, 147, 298), gik vistnok ikke i dybden. Det er en af de interessanteste blandt forf.s iagttagelser, smukt udnyttet til at forklare den store lakune i Monradbiografien (s. 291 f.), at Vedel var så uvillig til at beskæftige sig med 1864 og vedgå sin del af ansvaret.

De forudgående indvendinger bør ikke svække læserens indtryk af at dr. Sjøqvists disputats er en værdifuld bog, desuden tiltalende ved sin smukke form, ved sin taktfulde behandling af hovedpersonen og sin ukunstlede fremlægning af stoffet. Den forskertrang, som har drevet forfatteren til i sparsomme fritimer at skrive værket om Peter Vedel, vil forhåbentlig sætte frugt i flere lige så værdifulde historiske arbejder.

Poul Bagge.

Eberhardt Schwalm: Volksbewaffnung 1848-1850 in Schleswig-Holstein (= Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins. Bd. 43. 1961. Karl Wachholtz Verlag Neumünster. 328 s.).

Schwalms ovennævnte arbejde med undertitlen »Vorstudien zu einer Psychologie und Soziologie der Schleswig-Holsteinischen Erhebung« er en udvidet fremstilling af en afhandling, for hvilken han i 1953 erhvervede doktorgraden. Den er det tredje arbejde med emne fra den slesvig-holstenske revolutionstid (om de to andre se H. T. 11. r. VI, s. 407 ff. og s. 682 f. f.), som i de sidste par